

Section 2: Major Debates

Are human rights universal?
Issue of cultural relativism.

মানব অধিকার-সাৰ্বজনীন হ'ল নে?

সাংস্কৃতিক আপেক্ষিকতাবাদৰ প্ৰত্যাহ্বান

মানব অধিকার-সাম কি?

মানুহ সামাজিক জীৱ। ~~সামাজিক জীৱ~~
সামাজিক-মানুহ-হিংসাত্মক জীৱ-মানুহ-
ব্যক্তি-প্ৰাথমিক হোৱা-অন্তিম-মোক্ষ-
অধিকার-সম্বন্ধেই হৈছে মানব অধিকার।
মানুহৰ বিকাশৰ পৰা অতি অলংকাৰণ
জ্ঞান জীৱত কি প্ৰকৃতি-স্বাভাৱিক হ'ল,
হিন্দু (পূৰ্ব-শাস্ত্ৰ-ভেদে-সাৰ্বজনীন-
মানুহ-অধিকার) বিলাক মানুহৰ
অধিকার-প্ৰাথমিক, আৰু অধিকার-
অধিকার ই অসম্ভৱ নহয়। সত্যিকৈ
ক'ৰ ক'ৰ মানুহৰ অধিকার-প্ৰাথমিক
মানুহ-বিহীন-ভেদে-সাৰ্বজনীন-অধিকার-
প্ৰাথমিক মানব অধিকার-স্বাভাৱিক
ক'ৰ মানুহ। সাহায্য-মানুহ-হিংসাত্মক
জীৱ। প্ৰকৃতি-অধিকার-মানুহ-সাৰ্বজনীন
অধিকার-উদাহৰণ-অধিকার-প্ৰাথমিক; এই
অধিকার-প্ৰাথমিক অধিকার-প্ৰাথমিক
ক'ৰ মানুহ।

বালুপ্ৰসৰ্ত্ত মানব অধিকার-স্বাভাৱিক
মানব-অধিকার-স্বাভাৱিক-স্বাভাৱিক-
অধিকার-মানব-অধিকার-স্বাভাৱিক-
অধিকার-স্বাভাৱিক-স্বাভাৱিক-

আবিকার জানুই পুৰাতনত ভাবে তুলনামূলক ন্যূনতম
আব-মিষ্ণুৰ স-আবিহান জানুই-জানুই-৬ অধিগণ-
কীৰ্ত্তি-শাস্তিৰ-নামস্বৰ ।
আবিকার-মুষ্ণুৰ-বিষ্ণুৰ-পুষ্ণুৰ-বসুৰ-
জাত, "জানুই-আবিকার-ইয়াই-জানুই-পুষ্ণুৰ-
আবিকার-মিষ্ণুৰ-পুষ্ণুৰ-জানুই-আবিকার-
পুষ্ণুৰ-ইয়াই-বাবে-জানুই-আবিকার-
নকস্বৰ-স্বৰ্ণ-আবিকার-জানুই-ইয়াই-
বিষ্ণুৰ-ন্যূনতম ।

মানৱ অধিকাৰৰ বৈশিষ্ট্য (Characteristics of Human Rights)

মানৱৰ কল্যাণৰ প্ৰতি সদা সতৰ্ক আইন-আদালতৰ উপৰি মানুহৰ জীৱন জীৱিকাৰ লগতে সামাজিক অৱস্থানৰ প্ৰতি সদা সচেতন ব্যৱস্থাটোৱেই মানৱ অধিকাৰৰ বক্ষক বুলি কোৱা হয়। বিশেষ কিছুমান ন্যায় প্ৰতিকামূলক অধিকাৰ নিৰ্দিষ্ট আইনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হোৱা হেতুকে আইনে ইয়াক সুৰক্ষা প্ৰদান কৰাটো বাধ্যতামূলক। অৱশ্যে মানৱ অধিকাৰসমূহ বৈধ হ'ব পাৰে কিন্তু কোনো নিৰ্দিষ্ট আইন বা স্বীকৃতিৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল নহয়।

উল্লেখযোগ্য যে ৰাষ্ট্ৰীয়ই হওক কিম্বা আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয়ই হওক কোনো আইনে মানুহৰ অধিকাৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে, ন্যায্যতাৰে দিব পাৰে। সেয়েহে বৈধ অধিকাৰ আইনৰ দ্বাৰা স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত, য'ত আইনৰ সুৰক্ষা থাকে।

মানৱ অধিকাৰৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য আছে। সেইসমূহ তলত আলোচনা কৰা হ'ল।

(১) সাৰ্বজনীন (Universal) : মানৱ অধিকাৰ মানুহৰ সামগ্ৰিক অধিকাৰ, মৰ্যাদা, পোৱা-নোপোৱাৰ অনুভৱৰ ন্যায্যতা দিয়া এক ধাৰণা। ই বৈষম্যবিহীনভাৱে সকলোকে সামৰি লৈ সমান অধিকাৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়ে। সমাজৰ সকলো লোকেই সমান অধিকাৰ ভোগ কৰাৰ লগতে সমান স্বাধীনতাও বৈধ। সেয়েহে মানৱ

অধিকাৰৰ উৎকৃষ্ট তথা সৰ্বজনগ্ৰাহ্য ৰূপটোৱেই হ'ল সাৰ্বজনীনতা। ই সকলোৰে বাবে উপভোগ্য আৰু আইনৰ দিশৰপৰা স্বতন্ত্ৰ।

(২) অহস্তান্তৰযোগ্য (Inalienable) : মানৱ অধিকাৰ হ'ল আইনৰ দ্বাৰা সুৰক্ষিত এক অহস্তান্তৰযোগ্য অধিকাৰ। মানৱ অধিকাৰৰ সমৰূপতা আছে কিন্তু এজনৰ অধিকাৰ আন এজনলৈ হস্তান্তৰ কৰা নাযায়। বাহ্যিক দৃষ্টিত সমৰূপতাই অধিকাৰসমূহৰ সাৰ্বজনীনতাহে বুজায়, হস্তান্তৰযোগ্যতা নুবুজায়।

(৩) জন্মগত (Inherent) : মানৱ জীৱনৰ দৰে প্ৰাকৃতিক অধিকাৰসমূহো প্ৰকৃতি প্ৰদত্ত। প্ৰত্যেক ব্যক্তিয়ে পৃথিৱীত জন্মগ্ৰহণ কৰাৰ দিন ধৰি মানুহৰ অধিকাৰসমূহ ভোগ কৰিবলৈ পায়। জাতি, ধৰ্ম, বৰ্ণ নিৰ্বিশেষে সকলো মানুহে বৈষম্যহীনভাৱে মানৱ অধিকাৰসমূহো ভোগ কৰিবলৈ পায়। সামাজিকেই হওক বা সাংস্কৃতিক, ৰাজনৈতিকতাই হওক, লিঙ্গ ভিত্তিতেই হওক বা বৰ্ণ-সম্প্ৰদায় ভিত্তিতেই হওক বৈষম্য সৃষ্টি কৰি কাকো প্ৰকৃত মানৱ অধিকাৰ ভোগৰপৰা বঞ্চিত কৰিব নোৱাৰিব। সৰু-বৰ সকলোৱেই দ্বিধাহীনভাৱে মানৱ অধিকাৰসমূহ ভোগ কৰিবলৈ পাব লাগিব। মানৱ অধিকাৰে ব্যক্তিৰ মৰ্যাদা নিশ্চিত কৰে।

(৪) স্থায়িত্ব (Permanence) : মানৱ জাতিৰ ইতিহাস অতি প্ৰাচীন। অধিকাৰৰ কথা জনা হোৱাৰপৰা মানুহে সেইসমূহ ৰক্ষা আৰু উপভোগৰ পাৰ্যমানে চেষ্টা কৰে। অৱশ্যে মানুহৰ অধিকাৰসমূহ স্থান-কাল-পাত্ৰ ভেদে নিশ্চিত হোৱা দৰকাৰ। ই যিহেতু সাময়িকভাৱে ভোগ কৰা বস্তু নহয়। গতিকে ইয়াৰ স্থায়িত্ব আন এটা বৈশিষ্ট্য। মানৱ অধিকাৰসমূহ কোনেও বঞ্চিত নোহোৱাকৈ স্থায়ীভাৱে ভোগ কৰা হ'ব লাগে।

(৫) মৌলিকতা (Fundamentality) : মৌলিকতা মানৱ অধিকাৰৰ আন এটা বৈশিষ্ট্য। মৌলিক নীতি হিচাপে মানৱ অধিকাৰে ৰাষ্ট্ৰীয় বা আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় আইনৰ কাৰ্যকাৰিতা নিৰূপণ কৰে। ৰাজ্যৰ নাগৰিকসকলে প্ৰকৃততে অধিকাৰসমূহ ভোগ কৰিবলৈ পাইছে নে নাই বা কাৰোবাৰ দ্বাৰা মানৱ অধিকাৰসমূহ লংঘন কৰা হৈছে নেকি এই সকলোবিলাক নিৰ্ভৰ কৰিছে ইয়াৰ মৌলিকতাৰ ওপৰত। মানৱ অধিকাৰে ব্যক্তিৰ সমমৰ্যাদা, সমঅধিকাৰ নিশ্চিত কৰে। অৱশ্যে অবাধ স্বাধীনতাৰ দ্বাৰা ব্যক্তিৰ অধিকাৰ অস্থিৰঞ্জিত হোৱাৰ লগে লগে ইয়াৰ মৌলিকতা গুণ লোপ পোৱাৰ অৱকাশ থাকে।

(৬) আন্তৰ্জাতিকতা (Internationality) : ১৯৪৮ চনৰ ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সাৰ্বজনীন মানৱ অধিকাৰ ঘোষণা-পত্ৰৰ যোগেদিয়েই মানৱ অধিকাৰে আন্তৰ্জাতিক স্বীকৃতি লাভ কৰে। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ চনদত মানৱ অধিকাৰৰ বিষয়টো অন্তৰ্ভুক্ত কৰাৰ লগে লগেই

আন্তৰ্জাতিক সম্প্ৰদায়ৰ বাবে মানৱ অধিকাৰ ৰক্ষা কৰাটো বাধ্যতামূলক হৈ পৰে। ইণ্টাৰনেচনেল কমিটী অব্ দ্য বেডক্ৰছ'ৰ জন্মদাতা জ'য়া হেনৰী ডুনাণ্টৰ নিবলস প্ৰচেষ্টাত ১৮৪৪-ৰ পৰা ১৯৪৯ চনৰ ভিতৰত জেনেভা সন্মিলনে এটা কাৰ্যকৰী ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰে। সন্মিলনে মানৱ অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় আইন, যেনে— আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় মানৱীয় আইন বা সশস্ত্ৰ সংঘৰ্ষৰ আইন বা যুদ্ধৰ আইন আদি মানৱ অধিকাৰৰ সুৰক্ষামূলক আইন প্ৰস্তুতৰ বাট প্ৰশস্ত কৰিলে। অন্যহাতে ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সদস্য ৰাষ্ট্ৰসমূহে মানৱ অধিকাৰ লংঘন নকৰিবলৈ অংগীকাৰবদ্ধ হোৱা বাবে প্ৰয়োজনীয় সময়ত বিফল হ'লে ৰাষ্ট্ৰসংঘই কৈফিয়ৎ তলব কৰিব পাৰে। মুঠৰ ওপৰত মানৱ অধিকাৰ ৰাষ্ট্ৰৰ সীমান্ত অতিক্ৰম কৰি আন্তৰ্জাতিক সম্প্ৰদায়ৰ সমূহীয়া আদৰ্শ হৈ পৰিছে।

(৭) স্বয়ংসম্পূৰ্ণতা (Absolutness) : মানৱ অধিকাৰ সাৰ্বজনীনভাৱে গ্ৰহণযোগ্য স্বীকৃত অধিকাৰ। মানুহৰ ব্যক্তিগত তথা সামাজিক অধিকাৰসমূহ ৰক্ষাৰ সময়ত দায়বদ্ধতাৰে আনৰ অধিকাৰৰ প্ৰতি সচেতন হোৱাটো প্ৰয়োজন। ৰাষ্ট্ৰই ব্যক্তিৰ অধিকাৰ খৰ্ব কৰিব পৰা আইনসমূহৰ প্ৰতি নেতিবাচক দৃষ্টিভঙ্গীৰে বাধা প্ৰদান কৰা দৰকাৰ। ব্যক্তিৰ মৰ্যাদাপূৰ্ণ অধিকাৰ সদায় একক আৰু স্বয়ংসম্পূৰ্ণ।

অন্যহাতে আপেক্ষিকতাবাদী অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ আৰ্হিত মানৱ অধিকাৰসমূহ তাত্ত্বিক আৰ্হি (Model) কিছুমানৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল, যিবলিকে মানৱ অধিকাৰৰ স্বকীয়তা বজাই ৰখাত সহায় কৰিছে। এনেবিলাক আৰ্হি মানৱ অধিকাৰৰ বৈশিষ্ট্যৰ অন্তৰ্ভুক্ত।

সেইবিলাক হ'ল—

- (১) পৰম্পৰাগত ৰাজনৈতিক আৰ্হি।
- (২) বিশ্বজনীন আৰ্হি।
- (৩) আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় আৰ্হি।

মানৱ অধিকাৰ শিক্ষাৰ প্ৰয়োজনীয়তা (Importance of Human Rights Education)

মানুহে সামাজিক প্ৰাণী হিচাপে সমাজ পাতি বসবাস কৰিলেও কিছুমান নিৰ্দিষ্ট অধিকাৰ ভোগ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত কেতিয়াবা কেতিয়াবা অসুবিধাৰ সন্মুখীন হৈ আহিছে। তেনে অসুবিধাৰপৰা পৰিত্ৰাণ পাবৰ বাবে নিৰ্দিষ্ট কৰি লোৱা কিছুমান জ্ঞাত-অজ্ঞাত বিধি-বিধানৰ জৰিয়তে শুদ্ধ পথত গতি কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা হয়। মানুহৰ প্ৰাকৃতিক অধিকাৰসমূহৰ এই অৱধাৰিত ৰূপকেই মানৱ অধিকাৰ আখ্যা দিয়া হয়।

মানৱ অধিকাৰৰ বিষয়ে বৰ্তমান যুগৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয়। অধ্যয়নৰ বিষয়

মানৱ অধিকাৰ অধ্যয়নৰ দৃষ্টিভংগীসমূহ (Approaches to the Study of Human Rights Universal Vs Cultural Relativisms)

প্ৰকৃত মানৱ অধিকাৰৰ স্বৰূপ উপস্থাপন আৰু উদ্ঘাটনৰ বাবে কিছুমান পথ অনুসৰণ কৰা প্ৰয়োজন। এই সম্পৰ্কীয় জ্ঞান আহৰণৰ বাবে সত্য, শুদ্ধ, তথ্যসমৃদ্ধ নথি-পত্ৰৰ যোগেদিহে সম্ভৱপৰ হয়। মানৱ অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় সকলো বিষয়েই আলোচনাৰ বাবে আনোতে আনুষঙ্গিক আৰু মৌলিক দুয়োটা পথেই অনুসৰণ কৰা প্ৰয়োজন। প্ৰধানতঃ দুটা দৃষ্টিভঙ্গীৰে মানৱ অধিকাৰ বিষয়টো অধ্যয়ন কৰিব পাৰি যদিও মাল্লীয়া অধ্যয়ন পদ্ধতিকো মানৱ অধিকাৰৰ আওতালৈ আনি আলোচনা কৰিব পাৰি।

সাৰ্বজনীন দৃষ্টিভংগী (Universalistic Approach)

মানুহৰ অধিকাৰ আৰু মানৱীয় মৰ্যাদাৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা হৈছে, “জীৱনৰ স্বাধীনতা, সুবিচাৰ আৰু শান্তিৰ অধিকাৰ”। মানৱ অধিকাৰৰ এই কথাষাৰলৈ লক্ষ্য কৰিলেই ইয়াৰ প্ৰকৃত ৰূপটোৰ বিষয়ে অনুধাৱন কৰিব পৰা যায়। প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ পৰিসমাপ্তিৰ পাছৰেপৰা মানৱ অধিকাৰ ৰক্ষণৰ বিভিন্ন দিশসমূহৰ বিশ্লেষণৰ যোগেদি ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হৈছে। ১৯১৯ চনত স্বাক্ষৰিত ভাৰ্চাই চুক্তিৰ বিভিন্ন ব্যৱস্থাৱলীত কেতবোৰ দিশত মানৱ অধিকাৰ সংৰক্ষণৰ প্ৰতি গুৰুত্ব দিয়া হৈছিল যদিও বিশেষ সফলতা লাভ কৰিব পৰা নগ’ল। কাৰণ হিচাপে উল্লেখ্য যে সেই সময়ত যুদ্ধৰ বিভীষিকাই পৃথিৱীৰ জনগণক ত্ৰস্তমান কৰি ৰাখিছিল। অধিকাৰৰ প্ৰশ্নতকৈ সমসাময়িক বিশ্ব সম্প্ৰদায়ৰ বাবে যুদ্ধৰপৰা সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থা কৰাহে অধিক গুৰুত্বপূৰ্ণ বুলি বিবেচিত হৈছিল।

সাৰ্বজনীন দৃষ্টিভংগীৰ প্ৰবক্তা-সমৰ্থকসকলে মানৱ অধিকাৰৰ সাৰ্বজনীন চৰিত্ৰৰ বিষয়তহে অধিক গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা দেখা যায়। অৱশ্যে কুৰি শতিকাৰ আৰম্ভণিৰ পৰাহে মানৱ অধিকাৰৰ আন্তৰ্জাতিকৰণ আৰু সাৰ্বজনীনকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ হৈছিল। অৱশ্যে প্ৰাচীন কালৰপৰাই মানৱ অধিকাৰৰ ধাৰণা বিভিন্ন ৰূপত অৱতীৰ্ণ হৈ আহিছে। সাৰ্বজনীন মানৱ অধিকাৰৰ চূড়ান্ত ৰূপটো হ’ল আন্তৰ্জাতিকৰণ। জে.আৰ.

ফ্ৰাইডমেন (J.R. Friedman)-ৰ মতে আন্তৰ্জাতিকৰণ অভিমুখে মানৱ অধিকাৰৰ বিকাশেই হৈছে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ বিকাশ। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ জন্মৰ আগেয়েও জাতিসংঘ (League of Nations)-ৰ জন্ম হৈছিল প্ৰথম মহাযুদ্ধৰ পাছত। অৱশ্যে যুদ্ধ বিধ্বস্ত পৃথিৱীত ৰাষ্ট্ৰ কল্যাণ, মানৱ কল্যাণৰ ধাৰণাৰ বশৱৰ্তী হৈয়েই জাতিসংঘ গঠন হৈছিল যদিও ইয়াৰ চুক্তি-পত্ৰত মানৱ অধিকাৰৰ কোনো উল্লেখ নাছিল। অৱশ্যে আন্তৰ্জাতিক বনুৱা সংগঠন (ILO)-ৰ অধীনত শ্ৰমিক, মজদুৰৰ সামূহিক অধিকাৰৰ সুৰক্ষাৰ ব্যৱস্থালী সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছিল। দুই মহাসমৰৰ মধ্যৱৰ্তী সময়ছোৱাত গঠিত হোৱা Institute of International Law নামৰ সংগঠনটোৱে মানৱ অধিকাৰৰ ধাৰণাক সাৰ্বজনীন ৰূপ দিবলৈ গৈ ১৯২৯ চনত এক পদক্ষেপ লৈছিল। এই পদক্ষেপ অনুসৰি মানৱ অধিকাৰ সুৰক্ষাৰ স্বার্থত প্ৰত্যেক ৰাষ্ট্ৰই ছটা নীতি মানি চলাটো বাধ্যতামূলক হ'ব লাগে। ইবিলাক হ'ল—

(ক) জাতি আৰু ধৰ্মৰ উৰ্ধ্বত সকলো লোকৰে জীৱন, সা-সম্পত্তিৰ লগতে স্বতন্ত্ৰতাৰে সমঅধিকাৰ প্ৰদান কৰা।

(খ) সকলোকে নিজ ধৰ্মীয় বিশ্বাস অনুসৰি উপাসনাৰ অধিকাৰ প্ৰদান কৰা।

(গ) ব্যক্তিৰ নিজ পছন্দ অনুসৰি ভাষা ব্যৱহাৰৰ লগতে শিক্ষা আহৰণৰ অধিকাৰ দিয়া।

(ঘ) বৈষম্যমূলক আচৰণৰপৰা সামাজিক অনুষ্ঠান-প্ৰতিষ্ঠানবোৰ বিৰত থকা।

(ঙ) নাগৰিকৰ প্ৰতি বৈষম্যমূলক আচৰণ নকৰা।

(চ) বৈষম্য কৰি কোনো জাতি, লিঙ্গ, বৰ্ণভেদে নাগৰিকত্বৰপৰা বঞ্চিত নকৰা।

অৱশ্যে এই ছটা নীতিক কাৰ্যকৰী কৰা বা নকৰাক লৈ ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ নিজ ইচ্ছাক অধিক গুৰুত্ব দিয়াত মানৱ অধিকাৰৰ ধাৰণাটো ফলপ্ৰসূভাৱে সাৰ্বজনীন ৰূপ নাপালে। পৰৱৰ্তী সময়ত ৰাষ্ট্ৰসংঘ প্ৰতিষ্ঠা হোৱাৰ পাছতহে মানৱ অধিকাৰ বিষয়টোৱে সাৰ্বজনীন ৰূপ পৰিগ্ৰহণ কৰা দেখা যায়। মানুহৰ বিশেষকৈ পৃথিৱীৰ বনবাসী জীৱৰ ভিতৰত মানুহেই নিজৰ অধিকাৰৰ সপক্ষে বাস্তৱ কাৰ্যসূচীৰে আগবাঢ়িব পাৰে। গতিকে মানৱ অধিকাৰৰ বাস্তৱ প্ৰতিফলন, প্ৰয়োগ আৰু প্ৰতিবন্ধকতা সম্পৰ্কে ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ চনদত উল্লেখ কৰি সাৰ্বজনীন ঘোষণা-পত্ৰ (Universal Declaration of Human Rights) গ্ৰহণ কৰিলে। অৱশ্যে ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ দ্বাৰা প্ৰস্তুত কৰা মানৱ অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় সাৰ্বজনীন নীতিসমূহ পালনত বিশ্বৰ ৰাষ্ট্ৰসমূহৰ বাধ্যবাধকতা নাছিল আৰু এই অধিকাৰসমূহ উলংঘা হ'লে কাৰ্য প্ৰতিৰোধৰো কোনো কাৰ্যকৰী উপায় নাছিল। ১৯৪৮ চনৰপৰা প্ৰায় ২০ বছৰ ধৰি চলোৱা গৱেষণা আৰু

আলোচনা-বিলোচনাৰ অন্তত বহুকেইখন আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় দলিল আৰু চুক্তি-পত্ৰ প্ৰস্তুত কৰা হ'ল। সেইসমূহৰ ভিতৰত আটাইতকৈ উল্লেখনীয় চুক্তি-পত্ৰসমূহ হ'ল—

১. নাগৰিক আৰু ৰাজনৈতিক অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় চুক্তি-পত্ৰ, ১৯৬৬।

২. অৰ্থনৈতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় চুক্তি-পত্ৰ, ১৯৬৬।

৩. ঐচ্ছিক প্ৰট'কল (Optional Protocol)।

এইটো নিশ্চিত যে মানৱ অধিকাৰৰ সাৰ্বজনীন প্ৰকৃত প্ৰক্ৰিয়া আৰম্ভ হৈছিল ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ জন্মলগ্নৰপৰা। ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ চনদে ব্যক্তিৰ মানৱ অধিকাৰৰ ওপৰত বিশেষ গুৰুত্ব দি ইয়াৰ চনদত উল্লেখ কৰিছে যে “মৌলিক মানৱ অধিকাৰ, মানুহৰ শাৰীৰিক মূল্য আৰু মৰ্যাদা তথা পুৰুষ আৰু নাৰীৰ সমান অধিকাৰৰ প্ৰতি বিশ্বাসৰ পুনঃ নিশ্চিতকৰণ কৰা।” (Reaffirmed faith in fundamental human rights, in the dignity and worth of the human person, in the equal rights of man and women and the nations large and small.....) ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ অন্য এটা উল্লেখযোগ্য উদ্দেশ্য হ'ল— “জাতি, লিংগ, ভাষা আৰু ধৰ্ম নিৰ্বিশেষে মানৱ অধিকাৰ আৰু মৌলিক স্বাধীনতাৰ প্ৰতি সন্মানৰ ভাব বৃদ্ধি আৰু প্ৰসাৰৰ কাৰণে আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় সহযোগিতা প্ৰতিষ্ঠা কৰা।” এই চনদৰ প্ৰথম অনুচ্ছেদতেই প্ৰকাশ কৰা মানৱ অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় ধ্যান-ধাৰণাত মানৱ অধিকাৰক বিশেষভাৱে গুৰুত্ব দিয়া আয়োগখনেই হ'ল ‘অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক পৰিষদ’। ১৯৪৮ চনৰ ১০ ডিচেম্বৰত মানৱ অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় সাৰ্বজনীন ঘোষণা-পত্ৰ ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সাধাৰণ পৰিষদে গ্ৰহণ কৰে। মানৱ অধিকাৰ বিকাশত নতুন যুগৰ সূচনা কৰি প্ৰস্তুত কৰা ‘সাৰ্বজনীন মানৱ অধিকাৰ ঘোষণা-পত্ৰ’ত মানুহ, সামাজিক, পৌৰ, অৰ্থনৈতিক, ধৰ্মীয় আৰু মানৱীয় প্ৰমূল্যসমূহৰ বিকাশৰ অধিকাৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা হৈছে। পৰৱৰ্তী সময়ত ৰাষ্ট্ৰসংঘৰ সাধাৰণ সভাই নাগৰিক আৰু ৰাজনৈতিক মানৱ অধিকাৰ আৰু অৰ্থনৈতিক, সামাজিক আৰু সাংস্কৃতিক মানৱ অধিকাৰ বিষয়ক দুখন আন্তৰ্জাতিক প্ৰতিজ্ঞাপত্ৰ গ্ৰহণ কৰে। তদুপৰি নাগৰিক তথা ৰাজনৈতিক অধিকাৰ বিষয়ক দুখন আন্তৰ্জাতিক আচৰণ বিধি গ্ৰহণ কৰি মানৱ অধিকাৰ আন্তৰ্জাতিকৰণৰ বিধান কৰে। উপৰিউক্ত সাৰ্বজনীন ঘোষণা-পত্ৰ, আন্তৰ্জাতিক প্ৰতিজ্ঞা-পত্ৰ, বৈকল্পিক আন্তৰ্জাতিক আচৰণ বিধিত উল্লিখিত মানৱ অধিকাৰৰ বাদেও আন বহুতো আন্তৰ্জাতিক চুক্তি, দলিল আদিৰ

জৰিয়তেও মানৱ অধিকাৰৰ আন্তৰ্জাতিকৰণৰ প্ৰচেষ্টা অব্যাহত আছে।

মানৱ অধিকাৰসমূহক সুৰক্ষা প্ৰদানৰ বাবে আঞ্চলিক ভিত্তিত সাৰ্বজনীনতা বৰ্তাই ৰখাৰ উদ্দেশ্যে কিছুমান সহযোগী উপাদানৰ ব্যৱস্থা কৰা হৈছে—যেনে— অধিকাৰ আৰু মৌলিক স্বাধীনতা (১৯৫০), আমেৰিকাৰ প্ৰথাগত মানৱ অধিকাৰ (১৯৬০) আৰু আফ্ৰিকাৰ মানৱ আৰু মানুহৰ অধিকাৰ সম্পৰ্কীয় চাৰ্টাৰ (১৯৮১) আদি।

মানৱ অধিকাৰৰ সাৰ্বজনীনকৰণ আৰু আন্তৰ্জাতিকৰণৰ ফলস্বৰূপে পৃথিৱীৰ প্ৰত্যেক জাতি, জনগোষ্ঠী, ধৰ্ম, সম্প্ৰদায়, বৰ্ণ সকলো মানুহেই মানৱ অধিকাৰৰ প্ৰকৃত ৰূপটো অনুভৱ কৰিবলৈ সক্ষম হ'ল। ঐতিহাসিকভাৱে এইটো সত্য যে অধিকাৰ (Rights) কি আৰু ইয়াৰ প্ৰয়োগৰ বিষয়ে মানৱ সমাজে সাৰ্বজনীনতাৰ প্ৰতি আকৃষ্ট হৈছে গ্ৰহণ কৰিছে।

গতিকে জাতি, বৰ্ণ, ধৰ্ম, সম্প্ৰদায়ৰ ভেদাভেদহীনতাৰ নামত মানৱ অধিকাৰক আঁকোৱালি লৈ পৃথিৱীখন মানৱৰ বাসোপযোগী কৰি তোলাই মানৱ অধিকাৰ সাৰ্বজনীনকৰণৰ মূল লক্ষ্য আৰু উদ্দেশ্য। ইয়াৰ দ্বাৰা মানুহৰ অৰ্থনৈতিক, সামাজিক, সাংস্কৃতিক, সকলো অধিকাৰ সুৰক্ষিত হ'ল আৰু প্ৰকৃত মানুহ হিচাপে সকলো সমাজ, সম্প্ৰদায় আৰু দেশৰ জনসাধাৰণেই পূৰ্ণ অধিকাৰ উপভোগ কৰি জীয়াই থাকিব পাৰিব।

আপেক্ষিকতাবাদী দৃষ্টিভংগী (Relativist Approach)

সাৰ্বজনীন অধ্যয়ন পদ্ধতিৰ বিৰোধিতা কৰি আপেক্ষিকতাবাদী ধাৰণাই মানৱ অধিকাৰ সম্পৰ্কে আলোচনা কৰি কৈছে যে মানুহৰ আচাৰ-আচৰণ পৰিৱৰ্তনশীল। পৰিৱৰ্তনশীলতাৰ পাছ লৈ সমাজত ভিন্ ভিন্ মূল্যবোধৰ ভিত্তিত ভিন্ন ধৰণৰ দৃষ্টিভংগী লোৱা দেখা যায়। পৰিৱৰ্তনীয় কিছুমান কাৰকৰ ফলস্বৰূপেই মানৱ অধিকাৰৰ ভালেমান বিষয়ক সাৰ্বজনীন ৰূপত প্ৰতিষ্ঠাপিত কৰাটো কঠিন। আপেক্ষিকতাবাদীসকলে স্বীকাৰ কৰিছে যে মানৱ অধিকাৰৰ অধ্যয়ন বা পঠন ব্যৱস্থা সাৰ্বজনীন হ'ব নোৱাৰে। কিছুমান আপেক্ষিক গুৰুত্বৰ ওপৰত ভিত্তিত কৰি বিভিন্ন দৃষ্টিভংগীৰে বহুকেইটা শ্ৰেণীত শ্ৰেণীকৰণ কৰিব পৰা যায়।

সেইসমূহ হ'ল—

(ক) ঐতিহাসিক দৃষ্টিভংগীৰে।

(খ) সময়ৰ ক্ৰম অনুসৰি।

(গ) আইনসংগত দৃষ্টিভংগীৰপৰা।

(ঘ) ভৌগোলিক ভিত্তিত।

(ঙ) ব্যক্তি বিশেষীকৰণৰ যোগেদি কৰা শ্ৰেণীকৰণ।

মানুহৰ অৰ্থাৎ ৰাষ্ট্ৰত বসবাস কৰা জনসাধাৰণৰ সৰ্বোত্তম বক্ষণাৰক্ষণৰ আধাৰব আহিলা হ'ল ৰাষ্ট্ৰখন পৰিচালনা কৰা চৰকাৰখন। ৰাষ্ট্ৰত বসবাস কৰা প্ৰত্যেকজন পুৰুষ আৰু প্ৰত্যেকগৰাকী নাৰী, ল'ৰা-ছোৱালী, সকলোৰে নিজস্ব অধিকাৰসমূহ বক্ষণাৰক্ষণৰ দায়-দায়িত্ব নিবিচৰা সত্বেও ৰাষ্ট্ৰৰ হাতত সঁপি দি নিজে নিষ্কণ্টক হৈ থাকিব বিচাৰে। কিন্তু সাৰ্বজনীনতাৰ নামত ৰাষ্ট্ৰৰ হাতত অৰ্পিত মানৱ অধিকাৰ বক্ষণৰ দায়িত্ব সাৰ্বভৌম ৰাষ্ট্ৰীয় চৰকাৰে কাৰ্যকৰী কৰিবই বুলি কোনো নিশ্চয়তা নাই। সেয়েহে মানৱ অধিকাৰসমূহ সাৰ্বজনীন বুলি মুঠেই ক'ব নোৱাৰি। বিশ্বৰ বিভিন্ন ৰাষ্ট্ৰৰ ঐতিহ্য, পৰম্পৰা, সংস্কৃতি, সাহিত্য পৃথক পৃথক। এক অৱধাৰিত নিয়ম পৰিসীমাৰ আবুৰত থকা মানুহৰ অধিকাৰৰ ধাৰণাবোৰ নিতান্তই পাৰ্থক্যবৰ্জিত হ'ব নোৱাৰে। উদাহৰণস্বৰূপে মানুহৰ সাজ-সজ্জা, নৃত্য ভঙ্গিমা, খাদ্য পৰম্পৰা, পুৰুষ-মহিলাৰ সামাজিক অৱস্থিতি পৃথক আৰু ভৌগোলিক পৰিৱেশৰ অনুৰূপ ধৰণৰ হয়। এছিয়াৰ লগত ইউৰোপৰ, প্ৰাচ্যৰ লগত পাশ্চাত্যৰ দেশসমূহৰ সভ্যতা-সংস্কৃতিৰ উত্থান, পতন আৰু সাজ-পাৰৰ পৰম্পৰাগত পাৰ্থক্য বিদ্যমান। তেনে ক্ষেত্ৰত এছিয়াৰ দেশসমূহৰ মানুহৰ সাজ-পাৰ, সাহিত্যৰ ভাষা, সাংস্কৃতিক প্ৰদৰ্শনৰ পৰ্যায় আৰু প্ৰক্ৰিয়াবোৰ লক্ষ্য কৰিলেই দেখা যাব প্ৰকৃত সত্য।

গতিকে পৃথিৱীৰ সকলো লোককে সামৰি এটি মাত্ৰ সাৰ্বজনীন মানৱ অধিকাৰ তত্ত্ব গঢ়ি তুলিবলৈ যাওঁতে কেইটামান বিৰূপ আৰ্হি তত্ত্বৰ প্ৰতি লক্ষ্য কৰিব লগা হয়। সেইকেইটা হৈছে—

(ক) পৰম্পৰাগত ৰাজনৈতিক আৰ্হি (Traditional Political Model)।

(খ) বিশ্বজনীনতাৰ আৰ্হি (Universality Model)।

(গ) আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় আৰ্হি (International Model)।

উপৰিউক্ত আৰ্হিসমূহলৈ লক্ষ্য কৰিলে দেখা যায় যে কিছুমান আৱশ্যকীয় আৰ্হি দৃষ্টিভংগীৰ বাবেই আপেক্ষিকতাবাদী তত্ত্বটোৱে সাৰ্বজনীন মানৱ অধিকাৰৰ ধাৰণাক গ্ৰহণ কৰা নাই। অন্যহাতে আপেক্ষিকতাবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ পৃষ্ঠপোষকসকলে মানুহৰ নৈতিক মূল্যবোধৰ ওপৰত ইতিহাস আৰু সংস্কৃতিৰ প্ৰভাৱ বাৰুকৈয়ে পৰে বুলি কয়।

আপেক্ষিকতাবাদী ধাৰণাটো প্ৰজন্ম অনুসৰি বেলেগ বেলেগ হৈ আহিছে আৰু পৰিৱৰ্তনৰ লগত খাপ খোৱাই চলি আহিছে। আনহে নালাগে, একে জাতি-জনগোষ্ঠীৰ লোকে বসবাস কৰা সমাজ এখনতো সাৰ্বজনীন নীতি-পৰম্পৰা মানি নচলিব পাৰে, কিন্তু ৰাষ্ট্ৰ বিশেষে ইয়াৰ পাৰ্থক্য থকাটো অস্বাভাৱিক নহয়।

আপেক্ষিকতাবাদী ধাৰণাৰ চিন্তাবিদসকলে বিশ্বাস কৰে যে মানৱ অধিকাৰ তিনিখন সুকীয়া বিশ্বৰ ভালেমান পৃথক উপাদানৰ দ্বাৰা গঠিত হৈছে। প্ৰথমখন বিশ্বৰ অৰ্থাৎ পশ্চিমীয়া বিশ্বই কেৱলমাত্ৰ ব্যক্তিৰ সম্পত্তিৰ অধিকাৰ আৰু সামাজিক আৰু ৰাজনৈতিক অধিকাৰসমূহৰ ওপৰত গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

দ্বিতীয়খন বিশ্ব হ'ল সমাজবাদী বিশ্ব। ইয়াত সদায় অৰ্থনৈতিক আৰু সামাজিক অধিকাৰৰ কথা কোৱা আৰু গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

আপেক্ষিকতাবাদী তত্ত্বই গুৰুত্ব আৰোপ কৰা আনখন তথা তৃতীয় বিশ্বখন হ'ল পশ্চিমীয়া বিশ্বৰ ধাৰণাৰ সম্পূৰ্ণ বিৰোধী, য'ত মানুহৰ জীৱন-ধাৰণাৰ মান উন্নত কৰাৰ বাবে অৰ্থনৈতিক সাহায্য লাভৰ অধিকাৰ আৰু আত্মনিৰ্ধাৰণৰ জৰিয়তে অৰ্থনৈতিক প্ৰগতি আৰু ৰাজনৈতিক অধিকাৰৰ ওপৰত গুৰুত্ব আৰোপ কৰা হয়।

গতিকে দেখা যায় যে আপেক্ষিকতাবাদী দৃষ্টিভঙ্গীৰ প্ৰেক্ষাপটত এই তিনি বিশ্বৰ ধাৰণাই পৃথক পৃথক চাৰিত্ৰিক বৈশিষ্ট্যৰাজিৰে মানৱ অধিকাৰৰ সাৰ্বজনীন ধাৰণাৰ প্ৰত্যক্ষ বিৰোধিতা কৰিছে। (“There is considerable diversity even within each ‘World’ especially the ‘Third World’. Moral relativism emphasizes on moral values and thus conception of human rights are determined by history, culture, economics or some other independent social force and is best seen as a matter of degree.”)

আপেক্ষিকতাবাদীসকলে দাবী কৰে যে নৈতিক মূল্যবোধ সাৰ্বজনীনতাতকৈ সাংস্কৃতিক আৰু ঐতিহাসিকভাৱে বেছি গুৰুত্বপূৰ্ণ। কেনান (Kennan)-ৰ মতে— “নৈতিকতাৰ আন্তঃৰাষ্ট্ৰীয় মৰ্যাদাপূৰ্ণ নিৰ্দিষ্ট কোনো ব্যৱস্থা নাই, যাক আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ চৰকাৰে ইচ্ছাকৃতভাৱেই নৈতিক নীতিৰ আধাৰত কাৰ্যকৰী কৰিব পাৰে।”

(“There are no internationally accepted standards of morality to which the U.S. government could appeal if it wished to act in the name of moral principles.”)